

Utcák és utcanevek

Gyakran foglalkoztatott az utcanevek világa, az utcánév kialakulása. Hogyan lehetett Pesten Pontykó utca? S mit jelent a pontykó? Ilyen nincs. Miért vált valami, ami nincs is, utcánévvé? Miért változtatjuk mi olyan sokszor az utcaneveket? Ki tud Budapest utcáiról a legtöbbet?

Ilyen kíváncsiság vezetett Rexa Dezsőhöz, aki Budapest polihisztorja volt. Úgy jellemezte önmagát, hogy neki „mindenről rettentő sok minden jut az eszébe”. Rexa Dezső harminc évig kutatta Budapest utcaneveinek az eredetét, följegyzéseit negyven iratcsomóban őrizték a főváros magasépítési ügyosztályán. De a nagy utcamorfológia is elégett az ostrom alatt, sok másval együtt. Rexa emlékezetből újra följegyezte történeteit. Hogy befejezte-e, arról nem tudok. Kilencvenkét éves korában meghalt, s vele legteljesebb utcanévtörténetünket is eltemették.

Budapest és az ország utcanevei történéseket, levéltárosokat, nyelvészeket is foglalkoztatnak. Most új gyűjtemény jelent meg a *Kossuth Kiadónál*. Budapestnek kilenc ezer utcája, tere, köze, sétánya, lépcsője van, ezek közül kilencszázat személyekről neveztek el. A kiadó gyűjteménye, az *Utcák, terek, emberek*, a személyneveknek, a híres emberekről elnevezett utcáknak állít emléket. A gyűjteményt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársai állították össze. Ugyanez a könyvtár tíz esztendővel ezelőtt már kiadott egy hasonló összeállítást. Az utcák őrzik emléküket címen. A nyelvész Kálmán Béla is foglalkoztatja az utcanevek kialakulása, régi utcanevek eltűnése, az utcanevek gyakori változása. A *nevek világa* című munkájában sok kritikai megjegyzés is olvasható.

Ezeket a könyveket, kutatásokat és adatokat tetéztem meg saját szerény vizsgálódásaimmal. Most nem az utcanevek keletkezése és világa foglalkoztatott, hanem néhány társadalmi jelenség, amelyet az utcanevek világa elárul.

1.

Az első ilyen tanulság az ingerültségünk. Gyakran változtatjuk, s változtattuk az utcaneveket, sokszor komoly ok, s megalapozott indok nélkül.

Az ösztönös utcanevévadással nem foglalkozom. A tudatos, a hivatalos utcanevéadás a múlt század derekán, a múlt század második felében keletkezett. Engem most csak a tudatos névadás, s a tudatos utcanevéváltoztatás érdekel. Régen egy utcát, amelyben sok fímár élt, elkereszteltek. Tímár utcának; egy piacot, ahol halat árultak, Hal-piacnak; egy kis csapatot vagy közt, mely szűk volt, Kutyaszorító utcának. Ezt az ösztönös névadást váltotta fel a tudatos utcaelnevezés.

Ebben az évszázadban mi annyi utcanevet változtattunk meg, hogy az példa nélkül áll a nagyvilágban. Vannak Európában olyan nagyvárosok, világvárosok, vidéki városok, amelyeknek utcanevei évtizedek, évszázadok óta nem változtak. „Számos országban, illetve városban, írja Kálmán Béla, az utcaneveket csak a legkritikább esetben változtatják meg. Új neveket csak új utcáknak adnak.”

Mi történt nálunk? Pest belvárosának XVIII. századi utcanevei közül alig maradt fenn néhány. A szerző még két példát említ: Nyíregyháza nagyobb utcái, terei között 1910-ből csak ezek maradtak fenn — Széchenyi út, Virág u., Szilfa u., Serház u., Kisteleki u. A többi megváltozott. Debrecenben az 1700 körüli utcanevekből máig is megmaradt a Csemete utcánév, a Mester, Hatvan, Darabos, Varga, Burgundia, Csapó, Szappanos és a Péterfia utcák neve. A többi „legtöbbször teljesen fölöslegesen megváltoztatták”. Kálmán Béla kártékonynak nevezi azt a mesterséges névadást, amikor meglévő, esetleges évszázadokig használt utcaneveket változtatnak meg *nyomós ok nélkül*. Mert ezzel „népünk gazdasági és településtörténetének egy-egy kis nyelvi emlékét pusztítjuk el”.

Voltak utca-, s térneveink, amelyeket szegyenlenünk kellett, ha nem mi adtuk volt is azokat. Ezeket eltörölni, minél gyorsabban törölni és felejtetni kellett. Hogy még csak ne is emlékezzünk rá.

De miért törölték el, miért változtattuk meg a népelet régi világát, emlékeit tükröző utcaneveinket? Miért voltunk ilyen sebeseink, türelmetlenek, ingerültek?!

2.

Utcanévkönyveinkben sűrűn találkozom olyan megjegyzésekkel, amely szerint nem tudjuk, hogy az adott, a kérdéses utca kiről van elnevezve. A nevet tudjuk ugyan. Csak annak a személye rejtély, aki a név mögött van.

Sajátságos helyzet. Ismeretlenek híret hirdetjük. Olyan emberek nagyságát terjesztjük, akiknél — az *Utcák, terek, emberek* című könyv jegyzi meg — „a leggondosabb kutatás sem tudta megállapítani, hogy az illetékesek kire gondolhattak az elnevezéskor”. Pedig a kötet szerzői segítséget kértek és kaptak a főváros igazgatási osztályától, a Fővárosi Levéltártól, a kerületi tanácsoktól. Nyomozásuk még így sem járt eredménnyel.

Ki volt például Abucsek? Csak így, utónév nélkül. A XXII. kerületben utcája van. Rejtély, hogy ki volt, ki lehetett. Nem tudjuk, ki volt, ki lehetett a névadója a cinkotai Décsi József utcának, az obudai Dósi László utcának. Nem sikerült megállapítani, ki volt Hám Kálmán (IV.), Janovetz Margit (XVI.), Kecskeméti József (XI.), Könyves György (XI.), Szűcs Sándor (X.), Varga Gyula (XVII.), s a neveket sorolhatnám még tovább.

Budapesten teljesen ismeretlen, rejtélyes emberekről, soha nem hallott nevekről számos utca van elkeresztelve. Ez példa nélkül áll a világvárosok történetében. Híret hirdetjük valakinek, akiről azt sem tudjuk, ki volt? S érdemes volt-e a hírre? Az utcaelnevezés dicsőségére?

Fölsorolok néhány titkot: Ladányi utca, Lázár utca, Podhorszky utca, Póth Irén utca, Rudawszky utca, Vida István utca, Virág Károly utca.

Titok. A könyv szerzői szerint „a legöregebb városlakók is aligha tudnák megmondani”, kik voltak e tiszteletré méltó fantomok?

Talán helyesebb, talán okosabb dolog lett volna ezeket az utcaneveket megváltoztatni, ha egy új névadás szükségére fölmerül.

3.

Talán Rexa tudta volna. Talán Rexa bácsi még megfejtette volna e rejtélyeket.

Ha nála jártam, s íróasztala előtt ültem, s néztem asztala mögött Buda-Pest 1810-ből való térképét, amely az országban már csak egyetlen példányban volt meg, mindig megajándékozott egy-egy váratlan történettel. Negyven kötetnyi jegyzetének pusztulása mérhetetlen kára e város történetének. Az öregúrnak különös érzéke volt a hamisítások leleplezéséhez.

Példának: a várbeli Baltaközről sokáig terjesztették, hogy V. László emberei e kis sikátorban támadtak rá Hunyadi Lászlóra és Hunyadi Mátyásra. A Hunyadi-fiúk *baltával* védekeztek. Rexa kiderítette, hogy az utcánév attól a Hackl János bormérőtől ered, akinek e kis közben vendéglője volt. Hackl magyarul baltát jelent.

A Józsefvárosban egy Karpfenstein nevű német ajkú polgár telkét nyitottak. Karpfenstein utcának nevezték el. Az általános magyarosítás idején e német nevet is magyarosították, szó szerint fordítva le: lett Pontykó utcánk. De mi is a pontykó? Ilyenre nem gondoltak. Később visszaváltoztatták Karpfenstein utcára.

Rexa Dezső nem egy vagy két ilyen történetet tudott. Több ezer budapesti utcánév keletkezését és változásait jegyezte föl. Egy teljes világváros élt a fejében, agyrostjai

közt kilencezer utca, tér, köz, lépcső világa zajongott. Esküdött rá, hogy megbízható adatok.

Harmincegy éven át Pest megye levéltárának a főlevéltárosa volt.

4.

Szemléletünk történelem- és irodalomközpontú. Budapest utcaneveinek a tanulmányozása is erről győzött meg, újra.

Utcanéveink gyakori változtatásából türelmetlenségünket olvastam ki. A „nem tudjuk, ki volt” gyűjteményből a régi rögtönzéseket, meg gondolatlanosságokat, a könnyelmű utcanevéadást. Végül is az arányérzék, az arányosság, a kritikai szemlélet hiányzik belőlük. Mert erre vall a következő vizsgálódás.

Irodalmunk, történelmünk nemzeti nagyjairól nem egyetlen utcát nevezünk el, hanem nagyon sokat. Az sem gyakori az európai világvárosok történetében, hogy a nemzet egy-egy nagy alakjáról egyetlen városban belül számos utcát nevezzenek el. Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékét jobban hirdeti az az egyetlen, vonzó, szép pesti út, amely a Marx térnél kezdődik, mint a másik tizenhárom út, utca, tér, köz és sor, amely a különböző kerületekben róla van elkeresztelve. Tizenkét Árpád utunk, utcánk és terünk van, Árpád fejedelem útja pedig kettő. Tizenhárom útja, utcát, tereket neveztek el Ady Endréről. Petőfinek, csak Budapesten, tizenkilenc utcája, tere és útja van. A sort folytathatnám.

Nem több az egy, mint a sok? Nem *méltóbb*? Alekszej Tolsztoj azt írta a jelzőkről, hogy egyetlen jelző mindig több, mint kettő. Kosztolányi Dezső azt írta az emberekről, hogy az ember azt jelenti: „egy”. Neki egy ember fontosabb, mint százezer.

Mindig a kevés a sok.

A százezretet jobban szereti az, aki egyetlen ember életét képes feltárni. Az ember azt jelenti, hogy „egy”.

Egyetlen utca több, mint tizenkilenc.

S mintha mi a tudományokban nem teremtettünk volna világgraszolót és nagyot. A világ-hírű Jávorka Sándor botanikusnak, akinek munkái egyetemi tankönyvek a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban, csupán egy kis „lépcsője” van az I. kerületben. Fejér Lipótnak, a nemzetközi rangú matematikusnak egy „köze” a XI. kerületben, s egy utcája ugyanott. Bolyai Jánosnak egy utcája — Pest-erzsébeten. Nem tizenhárom. Egy. Lóczy Lajosnak is csak egy, a II. kerületben.

Az egy ugyan mindig több, mint tíz. Ha utcáról van szó.

Az egy tehát helyes.

Az arány az, ami nem helyes.

Ruffy Péter